

האם בראש השנה קיימת מצות "ושמחת בחגך"?

במאמר הקודם הובאה מחלוקת הגאונים האם מנהג כשר לצום בראש השנה, או שמא הדבר אסור. בסוף המאמר כתבתי שבספר נחמיה משמע שראוי לשמוח בראש השנה (וכך גם במדרשי חז"ל). יישבתי את דעת הגאונים שהתירו לצום, שהם סבורים שישנם צדיקים שיכולים לצום וגם להיות בשמחה.

השאלה היא האם השמחה בראש השנה היא רק הנהגה טובה על סמך הפסוקים בנחמיה ומדרשי חז"ל, או שמא שמחה זו היא מצוה מן התורה = "ושמחת בחגך"?

הגאונים שאסרו כתבו במפורש שלדעתם מצות "ושמחת בחגך" נוהגת לא רק בשלשת הרגלים, אלא גם בראש השנה, ומשום כך אסור לצום (כפי שהבאתי במאמר הקודם). אמנם ראש השנה לא נקרא חג בתורה, אבל במקורות אחרים מצינו שנקרא חג, ולכן הוא כלול במצוה.¹

האם שיטה זו – שמצות "ושמחת בחגך" נאמרה גם ביחס לראש השנה – מוסכמת, או שמא ישנן דעות שמצוות "ושמחת בחגך" לא נאמרה ביחס לראש השנה?^{2 3}

כדי להשיב על שאלה זו יש לברר תחילה מה ההגדרה ההלכתית של מצוות "ושמחת בחגך". בגמרא פסחים קט"א נאמר: תניא, רבי יהודה בן בתירא אומר: בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר: {דברים כז-ז} "וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך". ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין, שנאמר: {תהילים קד-טו} "ויין ישמח לבב אנוש".

הבשר שיש לשמוח בו בזמן שבית המקדש קיים הוא בשר קרבן שלמי שמחה, ולכן לאחר החורבן אין אפשרות לקיים את המצוה בבשר, וכתחליף שמחים ביין.

תוס' במסכת מועד קטן דף יד, ב (ד"ה עשה דיחיד) כתבו:

... מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן, ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח).

לדעת תוס' הפסוק מלמד ששמחה היא רק על ידי שלמי שמחה, ולכן לאחר חורבן הבית אין אפשרות לקיים את המצוה. ומה שמחייב ר"י בן בתירא שמחה בזמן הזה על ידי יין, זהו חיוב דרבנן בלבד. אבל בריטב"א ובחדושי ר' יחיאל מפריש (מו"ק שם) נקטו ששמחה בזמן הזה היא מצוה מדאורייתא.

גם מדברי הרמב"ם נראה שסובר שמצות שמחה בזמן הזה מתקיימת מדאורייתא. וזה לשונו (הלכות יום טוב, פרק ו הלכות יז-כ):

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו, שנאמר (דברים ט"ז): ושמחת בחגך וגו' אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה, יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו.

כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין...

וכן בספר המצוות לרמב"ם מצות עשה נד כתב:

והמצוה הנ"ד היא שצונו לשמוח ברגלים והוא אמרו יתעלה (ס"פ ראה) ושמחת בחגך... והענין הראשון הרמוז אליו בצווי הזה הוא שיקריב קרבן שלמים על כל פנים. ואלו השלמים נוספים על שלמי חגיגה והם נקראים בתלמוד (שם ז ב) שלמי שמחה. ומהקרבן שלמים אלו אמרו (שם ו: קדושין לד א) נשים חייבות בשמחה. וכבר בא הכתוב (תבוא כז) וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יי' אלדיך... וכולל באמרו "ושמחת בחגך" מה שאמרו ג"כ: שמח בכל מיני שמחה. ומזה לאכול בשר בימים טובים ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים ולחלק פירות ומיני מתיקה לקטנים ולנשים. ולשחוק בכלי ניגון ולרקוד במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה (סוכה נ - נג ב). זה כולו נכנס תחת אמרו "ושמחת בחגך". ומה שיתחייב מהם יותר שתיית היין לבד כי הוא יותר

¹ במאמר לעיל הצעתי לדחות: אמנם ראש השנה קרוי חג במקורות מאוחרים, אבל היות שבתורה עצמה לא נקרא חג, אין בו מצוות "ושמחת בחגך".

² בשאלה האם יש מצוות שמחה בראש השנה ה אריך לפלפל בשו"ת שאגת אריה סימנים קא-קב, ולא אתיחס כאן לדבריו.

³ מדברי הגאונים שהתירו לצום אין להוכיח בבירור, כי אולי לדעתם ניתן לצום וגם לשמוח, כסברה הנ"ל.

מיוחד בשמחה. ולשון גמר פסחים (קט א): חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל. במה משמח? ביין. ושם אמרו: תניא רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת עכשיו אין שמחה אלא ביין שנאמר ויין ישמח לבב אנוש [תהלי' קד]. וכבר אמרו גם כן (שם): אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן. ולשון התורה הוא שנכלול בשמחה זו החלשים והעניים והגרים, אמר יתעלה (ס"פ ראה) והלוי והגר והיתום והאלמנה.

מלשונות אלו של הרמב"ם מדייק בשו"ת שאגת אריה (סימן סה) שבזמן שאין אפשרות להקריב קרבן שלמי שמחה, מתקיימת המצוה מדאורייתא בדרכים אחרות (בניגוד לשיטת תוס' במועד קטן).

לדעת תוס' במועד קטן, שמצות "ושמחת בחגך" מתקיימת רק על ידי קרבן שלמי שמחה, נראה ברור שאין מצות "ושמחת בחגך" בראש השנה. כדי לקיים מצוה זו צריך לעלות לרגל ולהקריב שלמי שמחה, והרי אין מצות עלייה לרגל בראש השנה, ולא מצאנו במקורות שעלו לירושלים בראש השנה והקריבו שלמי שמחה! מסתבר שגם מצות שמחה מדרבנן נתקנה רק באותם מועדים שבהם חייבה תורה לשמוח, אלא שא"א לקיים מצוה זו לאחר חורבן הבית. אם כן תוס' ודאי אינם מסכימים לתשובת הגאון שהבאתי במאמר הקודם, שכתב שיש מצות שמחה בראש השנה.

רק לפי שיטת הרמב"ם ועוד ראשונים, הסוברים שמצות שמחה מתקיימת מדאורייתא גם במיני שמחות אחרים מלבד שלמי שמחה, יש מקום להסתפק, וניתן לומר שיש מצוה לשמוח גם בראש השנה ללא שלמי שמחה.

האם לדעת הרמב"ם עצמו מצות "ושמחת בחגך" נאמרה גם ביחס לראש השנה (כדעת רב נחשון גאון שהובאה במאמר הקודם)?

לעניות דעתי ברור שכן. ניתן להוכיח זאת בשני דיוקים מלשון הרמב"ם (במשנה תורה הלכות יום טוב, שהובאו לעיל).

א. הרמב"ם מונה את רשימת הימים שבהם נצטוונו במצות "ושמחת בחגך":

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג **עם שאר ימים טובים** כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב...

מבואר שבכל ימים טובים מצוה לשמוח, וראש השנה קרוי יום טוב, כפי שמפורש ברמב"ם בתחילת הלכות יום טוב: ששת ימים האלו שאסרן הכתוב בעשיית מלאכה, שהן ראשון ושביעי של פסח, וראשון ושמיני של חג הסוכות, וביום חג השבועות, **ובאחד לחדש השביעי הן הנקראין ימים טובים**, ושבתית כולן שוה שהן אסורין בכל מלאכת עבודה חוץ ממלאכה שהיא לצורך אכילה, שנאמר: אך אשר יאכל לכל נפש וגו'.

(הגדרת "יום טוב" לפי הרמב"ם היא יום שאסור במלאכה ומותר במלאכת אוכל נפש, וכן נראה גם בחז"ל).

ב. דיוק נוסף (מפולפל יותר): הרמב"ם כותב שמצוה לשמוח בפסח, ושמונת ימי החג, "עם שאר ימים טובים" – לשון רבים. אם נניח שהמצוה רק ברגלים, והרמב"ם מנה כבר את פסח וסוכות, נותר רק חג השבועות שלא מוזכר במפורש ברמב"ם, ולא מתאים לשון רבים! על כרחנו שגם ראש השנה נכלל בלשון זו.⁴

נראה שהרמב"ם לשיטתו, שסובר שמצוות שמחה מתקיימת מדאורייתא גם ללא שלמי שמחה, ולכן יתכן גם לכלול ראש השנה בכלל המצוה.

יש להעיר מכאן על דברי הגאון רבי זלמן בשו"ע הרב, שכתב (או"ח סימן תקכט סעיפים ה-ו):

שתי מצות אלו שהן כבוד ועונג הן נוהגות גם כן בראש השנה, שהרי נאמר בו "מקרא קדש". אבל אינן נוהגות בחולו של מועד, שהרי לא נאמר בהן "מקרא קדש". וכבר נתבאר בסי' רמ"ב שהכבוד והעונג הן מצות מדברי סופרים ומפורשין על ידי הנביאים.

⁴ דיוק זה ראיתי בספר משנת יעבץ או"ח סימן נ, וכן שמעתי מהגאון הרב אשר וייס שליט"א. אבל באמת אין בו צורך, אלא די בכך שלפי הרמב"ם גם ראש השנה נקרא יום טוב.

ויש בחול המועד **מה שאין בראש השנה**, והוא שכל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג **וכן ביום טוב של עצרת** חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו, ושמחה זו היא מצות עשה מן התורה, שנאמר: ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וגו'.

לשונו של הגר"ז מבוססת על לשון הרמב"ם הנ"ל, אבל שינה הגר"ז מלשון הרמב"ם, שהרמב"ם כתב: "עם שאר ימים טובים" (וממילא נכלל בזה גם ראש השנה, כפי שכתבתי לעיל), ואילו הגר"ז כתב: "וכן ביום טוב של עצרת", והדגיש במפורש שבראש השנה מצוה זו אינה נוהגת. אשמח אם מישהו מהקוראים יבהיר לי: על סמך מה שינה הגר"ז מלשון הרמב"ם? ומהיכן יש לגר"ז מקור בפוסקים שמצוות שמחה אינה נוהגת בראש השנה? (בזמן שישנם פוסקים שכתבו במפורש שיש. וראה משנה ברורה תקצו, א שכתב שיש מצות "ושמחת בחגך" גם בראש השנה).

אברהם יהודה רוט